

Stichting PLATFORM ISRAEL

Samenwerkingsverband van organisaties van Nederlanders in Israel

Voorzitter : Awraham Roet tel +972-3-7516788, +972-54-603360, fax +972-3-6131527, Email : roeta@isdnet.il

Secretaris : Barend Elburg tel. +972-8-9468524, +972-54-779930, fax +972-8-9364582, Email : yselburg@netvision.net.il

Archief Philip Staal

De Nederlands-Joodse Diaspora

Een demografisch overzicht van de verspreiding van Nederlandse en statenloze Joden, die de Shoah in Nederland overleefden en hun nakomelingen.

door Chaya Brasz
Center for Research on Dutch Jewry

in opdracht van Platform Israel

Jeruzalem
Mei 2000

Inleiding

Dit verslag is een poging om enige orde aan te brengen in de demografische gegevens over Nederlandse Joden in Nederland, Israel en elders in de wereld. Hieronder vallen ook Joden, die als statenlozen de Shoah in Nederland hebben overleefd.

Het onderzoek werd door mij uitgevoerd in opdracht van het Platform Israel en het Platform Israel heeft dan ook het recht verder naar eigen goeddunken met deze gegevens te handelen.

Van te voren wil ik duidelijk maken dat ik niet precies kon bepalen hoeveel overlevenden van de deportaties nu nog in de diverse woonlanden in leven zijn. Uit dit stuk zal blijken dat de gegevens hierover in Israel het duidelijkst zijn, omdat ze bij benadering waren op te maken uit de volkstelling van 1995. Mijns inziens geven de cijfers van de WUV wel een indicatie maar dat beeld is onvolledig, omdat er ook mensen zijn afgewezen, die toch de periode van de Shoah in Nederland overleefden. Bovendien zijn er -vooral in het buitenland- mensen die zich niet voor de WUV hebben gemeld, omdat de informatie over het bestaan van deze regeling hen eenvoudigweg nooit heeft bereikt of omdat ze er geen prijs op stelden ooit nog iets met Nederland te maken te hebben, laat staan een uitkering uit Nederland te ontvangen.

De enige manier om de rechtsstreekse slachtoffers op te sporen is dan ook via een publiciteits-campagne in de hoop dat zij zich -voor zover ze niet langs andere kanalen reeds bekend zijn- zullen melden. Dit onderzoek houdt zich daar niet mee bezig maar is vooral gericht op het bepalen van de grootte van wat er nog over is aan Nederlands-Joodse gemeenschappen in verschillende landen, voorzover zij bestaan uit overlevenden van de Shoah in Nederland en hun nakomelingen. Een dergelijk onderzoek is noodzakelijk teneinde te komen tot een eerlijke verdeelsleutel voor de fondsen die zullen worden verdeeld onder organisaties belast met de maatschappelijke, sociale en culturele zorg voor de overlevenden en hun nabestaanden.

Ik heb geprobeerd voor dit werkstuk een begrijpelijk taalgebruik en een duidelijke uitleg te bereiken, maar de materie leent zich daar niet erg voor. Ik bied mijn excuses aan voor de onvermijdelijke hoeveelheid cijfers en ingewikkelde beredeneringen.

Tenslotte wil ik graag mijn dank uitspreken aan de Stichting HONI, die me enkele maanden geleden een copie gaf van de "Berekening aantal Nederlandse Joden", opgesteld door Chris Kooyman (JMW, december 1998), aan Dr. Jona Schellekens van de afdeling demografie en statistiek van de Hebreeuwse Universiteit die steeds opnieuw in de Israelische volkstelling van 1995 dook om mijn vragen te beantwoorden en aan Ester en Moshe Mossel voor de toestemming om hun stamboom te mogen gebruiken (zie bijlage).

De cijfers in de oorlog

De totale groep van mensen, die in Nederland aan de kant van de slachtoffers te maken kreeg met de Jodenvervolgung, bestond uit 160.000 zielen. Het is daarbij van belang te begrijpen dat de Nazis een andere definitie van Jood-zijn hanteerden dan de Joodse (halachische). Het verschil in definitie betekende, dat in een aantal gevallen Joden buiten de directe vervolging zijn gevallen, terwijl in andere gevallen niet-Joden door hun afstamming juist bij de vervolging werden betrokken. Deze feiten werken nu nog door in het bepalen van de groep werkelijk vervolgd.

Degenen die blootstonden aan deportaties waren de 140.000 mensen (Nederlanders en statenlozen), die door de bezetter als “Volljuden” werden aangemerkt. Onder hen bevonden zich ook mensen met twee Joodse grootouders indien zij zelf lid waren van een Joods Kerkgenootschap (in dat geval waren ze ook in halachische zin Joods) of als ze weer getrouwd waren met een Joodse partner (in dat geval waren ze niet noodzakelijk halachisch Joods). Tevens bevonden zich hieronder personen met drie Joodse grootouders, die echter in halachische zin niet-Joods waren.

De 20.000 anderen (uit het totaal van 160.000) bestonden uit 14.707 zogenaamde halfjoden en 5.293 zogenaamde kwart joden. Van de halfjoden waren er 3.877 ook in halachische zin Joods. Van de kwartjoden 65.

Een “kerkgenootschappelijke” berekening van dezelfde groep werd toegepast bij een demografisch onderzoek onder de Nederlandse Joden in 1954. Met aftrek van allen die niet-halachisch Joods waren en van 1.915 Joden die waren aangesloten bij een niet-Joods kerkgenootschap kwam men toen uit op 140.699 Joden in Nederland aan het begin van de bezetting. Dat totale aantal wijkt dus in de praktijk niet veel af van dat van de bezetter, al ging het hier en daar om andere mensen.

In deze groep waren ongeveer 9.000 Joden gemengd gehuwd: 5.500 mannen en 3.500 vrouwen. Verder zijn in al deze cijfers ook de in Nederland aanwezige Duitse Joden/statenlozen inbegrepen.

De totale groep van 160.000 is niet in gelijke mate vervolgd. De deportaties vonden plaats onder de groep van 140.000. Daarvan moeten de 9.000 gemengd-gehuwden nog worden afgetrokken die samen met de halfjoden en de kwartjoden weliswaar onderwerp waren van discriminerende maatregelen, soms vreselijke dingen beleefden en zich ernstig bedreigd hebben gevoeld, maar uiteindelijk niet werden gedeporteerd (tenzij ze deelnamen aan het verzet). Hun kans op overleven was zeer groot. Niet alleen omdat de Nazis er niet toe kwamen om hen te deporteren maar ook omdat ze niet-Joodse familie en veel niet-Joodse contacten hadden.

In totaal bestond de groep van rechtsstreeks vervolgd dus uit 131.000 personen, terwijl de bedreigde groep van uiteindelijk niet-vervolgd bestond uit 29.000 personen.

II Het aantal overlevenden na de oorlog

Om te kunnen vaststellen hoeveel overlevenden er na de Shoah nog waren zijn in de loop der jaren verschillende methoden gebruikt. De methoden en criteria zijn in hoge mate van invloed op het vaststellen van de aantallen van vandaag en we moeten die verschillende methoden dan ook eerst zorgvuldig bekijken.

1.

De eerste methode, die kort na de Shoah werd toegepast, ging uit van het tellen van de overlevenden met het oog op het opnieuw vormen van een Joodse gemeenschap, die was gebaseerd op de “kerkgenootschappelijke” definitie van voor de oorlog. In de praktijk ging het om degenen die zich aanmeldden bij het Registratie-bureau, degenen die weer lid werden van een Joods kerkgenootschap, degenen die actief door het NIK weer in de administratie werden opgenomen zonder dat ze zichzelf meldden enzovoorts. Deze cijfers komen iets boven de 21.000 uit. Bij het al genoemde demografisch onderzoek in 1954 kwam men uiteindelijk uit op 23.723 Joden.

Een deel van de overlevenden is duidelijk “zoekgeraakt”. Er is immers een discrepantie tussen het aantal Joden aan het begin van de bezettingsperiode (140.000), het aantal omgebrachten (105.000) en het aantal vastgestelde overlevenden. Die discrepantie kan ook niet worden verklaard uit de natuurlijke sterfte-en geboortecijfers tussen 1940 en 1945, want daarvoor is het verschil te groot. Er zijn dus andere verklaringen voor: Bij veel Joden bestond een grote angst om zich weer in een Joods kader aan te sluiten of te laten merken dat men er nog was. Sommige kinderen waren bij niet-Joden ondergebracht zonder dat iemand daar van wist. Tenslotte hebben gemengd gehuwden zich waarschijnlijk vaak nergens meer gemeld. Het cijfer, dat zich net boven de 21.000 overlevenden stabiliseerde, werd dan ook steeds als te laag beschouwd. De schatting van het werkelijke aantal overlevenden was gewoonlijk ongeveer 28.000 tot maximaal 30.000.

Hoe groot de angst was om zich naar buiten toe weer als Joden op te geven blijkt uit de volkstelling van 1947 toen slechts 14.346 Nederlanders zich opgaven als behorend tot een Israelietisch Kerkgenootschap. Binnen het Nederlands Israelietisch Kerkgenootschap schatte men in die periode overigens het aantal werkelijk betrokken Joden ook slechts op 12.000.

Op basis van de gegevens van hetzelfde demografisch onderzoek, dat in 1954 werd uitgevoerd, noemde Joods Maatschappelijk Werk in 1998 een maximum van 34.415 Joden direct na de oorlog. Daaronder waren toen ook de Joden geteld, die inmiddels in het buitenland woonden. Men had daarover geen precieze cijfers maar schatte het aantal vertrokken emigranten in 1954 op 4.415 (een kwart in Israel en de rest vnl in de VS. De schatting van het Centraal Bureau voor de Statistiek lag iets hoger nl op 4.500 waarvan een derde naar Israel).

Onder de 30.000 in Nederland verblijvenden waren volgens dit onderzoek 9.000 gemengd gehuwden en 8.000 kinderen uit een gemengd huwelijk. Dat laatste aantal

had alleen betrekking op de zogenaamde halfjoden die in 1941 tussen de 0 en de 20 jaar waren. 3.100 van deze kinderen was ook halachisch Joods. 4.900 was dat niet.

De basis werd dus gevormd door een aantal van ongeveer 25.000 Joden in Nederland (30.000 minus de 4.900 kinderen van Joodse vaders). Dat getal wijkt niet dramatisch af van de 23.723, die in 1954 waren gevonden. Samen met de emigratie en de 4.900 zgn. “vader-Joden”, kwam het aantal op 34.415 ($30.000 - 4.900 = 25.100 + 4.900 + 4.415$) te liggen hetgeen ook ongeveer het juiste aantal was als het werd vergeleken met het getal van 105.000 slachtoffers. Tezamen vormen deze twee groepen immers opnieuw het getal van 140.000.

2.

Omdat de getallen nog altijd veel vragen oproepen en omdat Joods Maatschappelijk Werk er naar streeft om zoveel mogelijk Joden en nakomelingen van Joden bij de groep in Nederland wonenden te betrekken, wordt recentelijk een heel andere manier van tellen van het aantal overlevenden gevolgd. Er bestaan immers nu nog altijd mensen in Nederland met een bepaalde Joodse verbondenheid, die soms zelf Joods zijn of die afkomstig zijn uit de groep van nakomelingen van de 20.000 half- en kwartjoden uit de oorlog. Ze verschijnen meestal niet in kerkgenootschappelijk verband maar wel in het grote aantal culturele en sociale organisaties, dat in Nederland is ontstaan. Nogal wat mensen willen “erbij horen”, ook zonder uit te komen (=over te gaan tot het Jodendom). De Joodse groep in Nederland wordt dan ook meer en meer gezien als een sociaal-culturele minderheid waarop noch etnische noch kerkgenootschappelijke redeneringen van toepassing zijn. Van het totaal aantal Joden in Nederland is minder dan 9.000 nog aangesloten bij de traditionele organisaties. Veel mensen beleven hun identiteit in de sociale en culturele verbanden die geen religieus en ook geen zionistisch karakter hebben. JMW probeert in Nederland op die situatie in te spelen. Daartoe wordt de deur zo wijd mogelijk open gezet.

Uitgaande van de totale groep van 160.000 uit 1941 valt men dan ook nu terug op een cijfer van 55.000 overlevenden (160.000 minus 105.000 vermoorden). Die 55.000 vormen de huidige basis van de Joodse gemeenschap in een veel ruimere zin dan alleen de kerkgenootschappelijke en halachische definitie zoals die in het verleden werd gehanteerd. Dat betekent niet, dat ze allemaal er actief bij horen maar ze vormen wel het potentieel. Men is in feite overgestapt op de definitie van de Israelische Wet op de Terugkeer (iedereen met 1 Joodse grootouder) en verschilt daarmee niet van het toelatingsbeleid van immigranten in Israel.

Deze nieuwe manier van tellen is in hoge mate nadelig voor de gemeenschappen buiten Nederland. De Nederlandse Joodse gemeenschap wordt op deze manier namelijk verhoogd met een groot aantal mensen en kan met inbegrip van het nageslacht van deze 55.000 tot veel hogere aantallen komen dan in het verleden het geval was. Het percentage van de Nederlands Joodse groepen in het buitenland neemt daarmee evenredig af. Al volgens het onderzoek van 1954 bleek immers dat degenen die naar Israel gingen juist degenen waren met een duidelijke Joodse identiteit en betrokkenheid en dus vooral afkomstig waren uit de groep van de ongeveer 25.000 overlevenden van de deportaties. Bovendien bestonden er in Israel eerst iets minder maar na verloop van tijd steeds meer barrières ten aanzien van mensen die niet in

halachische zin Joods waren. Zo de belangstelling al aanwezig was, dan waren er toch genoeg ontmoedigende factoren voor deze mensen om niet naar Israël te verhuizen.

3.

Uitgaand van de twee hierboven beschreven verschillende benaderingen heb ik een derde berekening gemaakt, die eveneens is gebaseerd op de 55.000 overlevenden van de totale groep van 160.000, maar die wel onderscheid aanbrengt tussen mensen die blootstonden aan deportatie en mensen die daar niet onder vielen.

Als we van de 55.000 de aantallen halfjoden en kwartjoden aftrekken (20.000) en tevens het aantal gemengd-gehuwden (9.000) dan komen we op een aantal van 26.000 overlevenden van de deportaties. Dit getal komt weer aardig overeen met het al eerder genoemde aantal van 25.000. Het is dus heel waarschijnlijk dat het aantal overlevenden van de deportaties inderdaad ongeveer lag rond de 26.000.

Ook is het nu mogelijk om bij benadering vast te stellen hoeveel (halachische) Joden er in de groep mensen van 55.000 voorkwamen. Aan de 26.000 kunnen immers de 9.000 gemengd gehuwden worden toegevoegd, 3.877 halfjoden met een Joodse moeder en 65 kwartjoden met een Joodse moeder. Samen komt dat op een aantal van 38.942 (Voor het gemak 39.000).

In werkelijkheid hebben dus 39.000 Joden de Tweede Wereldoorlog overleefd. De groep van overlevenden van de deportaties bestaat echter uit 26.000 personen en dat is 67% van het totaal aantal Joodse overlevenden. De andere 33% stond niet aan deportatie bloot. Worden ook de resterende (niet-halachische) 16.058 half- en kwartjoden bij deze groep betrokken dan is het aantal overlevenden van de deportaties zelfs in de minderheid en dat was dus al zo onmiddellijk na de oorlog.

Deze verhoudingen geven aan in hoeverre de Nederlands-Joodse groep na de Shoah was veranderd. Het aantal mensen uit geassimileerde milieus dat de oorlog had overleefd was relatief nu eenmaal veel groter dan het aantal overlevenden in de minder geassimileerde milieus. Terwijl de geassimileerden zich voor de Shoah nog in de marge van de gemeenschap bevonden vormden ze nu 33% van het potentieel waaruit de gemeenschap weer moest worden opgebouwd.

Over al deze cijfers moet nog wel opgemerkt worden dat de natuurlijke sterfte- en geboortecijfers tussen 1940 en 1945 er niet in zijn verdisconteerd. Dat betekent dat ze allemaal enigszins aan de hoge kant moeten zijn.

III Het aantal Nederlandse Joden in 1997

Voor de berekening van het huidige aantal Nederlandse Joden in 1997 (zonder de 10.000 Israëliërs die in Nederland wonen) ging JMW eind 1998 uit van de volgende cijfers:

In 1966 was opnieuw een demografisch onderzoek gehouden onder de Joden in Nederland. Dat onderzoek kwam toen tot 29.700 Joden. Dit waren uitsluitend halachische Joden en zij kwamen voor in de registratie van de Joodse gemeenten. Zoals al vermeld voerden dezen een actief registratiebeleid. Het aantal echte leden lag steeds beduidend lager dan het aantal geregistreerden. Chris Kooyman (JMW) meldt dat die registratie vooral buiten Amsterdam waarschijnlijk zeer onvolledig was. Hij gaat er dus van uit dat er nogal wat mensen ontbreken.

Omdat het onderzoek gebaseerd was op het halachisch uitgangspunt ontbraken volgens hem in ieder geval de 4.900 voor de oorlog geboren kinderen van gemengd gehuwde Joodse mannen. Daaraan voegt hij nog een geschat aantal van 600 na de oorlog geboren kinderen toe van diezelfde mannen en bovendien nog eens 1.000 kleinkinderen. In totaal dus 6.500 personen. Ik citeer:

“Resumerend kan de situatie in 1966 als volgt worden omschreven: De telling komt tot 29.700 personen, waarvan 22.000 van de oorlogsgeneratie en 7.700 van de naoorlogse generatie. Deze aantallen moeten in ieder geval opgehoogd worden met de twee hierbovengenoemde groepen:

Oorlogsgeneratie: $22.000 + 4.900 = 26.900$.

Na-oorlogse generatie: $7.700 + 600 + 1000 = 9.300$

Totaal: $29.700 + 6.500 = 36.200$, een ophoging van 21%.”

Deze rekenmethode (met toevoeging van 21%) werd vervolgens toegepast om uit te rekenen hoeveel Joden er in 1997 in Nederland woonden. Het NIDI (Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut) paste eerst op de gegevens van 1966 (de 29.700) de sindsdien geldende algemene Nederlandse sterfte- en vruchtbaarheidscijfers toe.

Op 1 januari 1997 bestond volgens die berekening de groep van Nederlandse Joden in Nederland dan ook uit 26.855 personen. De oorlogsgeneratie zou nog uit 9.315 personen bestaan en de na-oorlogse generatie uit 17.520.

Dat aantal werd op grond van de hierboven beschreven cijfers over kinderen en kleinkinderen van gemengd gehuwde mannen verhoogd met 21%.

De uiteindelijke cijfers bedragen dan voor de oorlogsgeneratie 11.271 personen, voor de na-oorlogse generatie 21.199 personen (daarvan horen er 12.455 tot de eerste na-oorlogse generatie, geboren tussen 1946 en 1971).

Het totale aantal in Nederland wonende personen die op deze manier in de Joodse gemeenschap worden inbegrepen komt zo op 32.490 personen in 1997.

Hierbij zijn mijns inziens vijf aanmerkingen te maken.

1. In de eerste plaats werden de sterfte- en geboortecijfers toegepast zoals die in de algemene Nederlandse bevolking plaatsvonden. In de Joodse groep lagen de groeicijfers traditioneel lager. De Joodse groep kenmerkte zich al voor de oorlog door een sterkere vergrijzing en een geringere toename. Na de oorlog was de bevolkingsopbouw nog ongunstiger. Er vond wel een geboortengolf plaats die uitging boven de algemeen Nederlandse, maar dat gebeurde vooral in 1946 en daarna zakte het aantal geboorten al snel weer onder het Nederlandse gemiddelde. Het is bovendien bekend dat veel mensen uit de na-oorlogse generatie in Nederland alleen zijn gebleven, omdat ze er niet in slaagden een partner te vinden. Aangenomen moet worden dat de genoemde eind-cijfers dan ook nogal aan de hoge kant zijn.

2. Onder de in 1966 getelde Joden bevond zich reeds een onbekend aantal mensen dat tussen 1945 en 1966 naar Nederland is ge-immigreerd. Dat aantal moet niet onderschat worden. In 1947 kwamen enkele honderden displaced persons voor vestiging naar Nederland. De Hongaarse crisis in 1956 was aanleiding tot enige immigratie enzovoorts. De 10.000 Israëliërs zijn weliswaar niet in dit onderzoek betrokken maar er moet een behoorlijk aantal anderen zijn geweest. Ook om deze reden zijn de cijfers te hoog als het gaat om het vaststellen van de gemeenschap van overlevenden en hun nakomelingen.

3. De cijfers geven ook geen enkel inzicht in het verdere assimilatie-proces. Het aantal gemengde huwelijken in alle westerse landen klom al snel naar meer dan 60% en Nederland is daar geen uitzondering op. Hoe snel nam de assimilatie toe in de Joodse gemeenschap en hoeveel van de 4.900 genoemde kinderen van Joodse vaders zijn weer gehuwd met Joden? Hoeveel van hen hebben zich juist verder verwijderd van de Joodse gemeenschap? Alle mogelijkheden zijn hier op een hoop gegooid en tellen allemaal optimaal mee bij het vaststellen van het aantal Joden in Nederland in 1997. Daaronder zijn dus ook niet-Joden met een Joodse grootouder, die sinds 1945 nooit enige belangstelling hebben gehad.

4. Bij al deze tellingen blijft de factor emigratie sterk op de achtergrond. In het onderzoek van 1954 werd die factor op 4.415 vertrokkenen gesteld. Daarna is nimmer verandering in dat emigratiecijfer aangebracht. Mogelijk is dat het zwakste punt van dit onderzoek. Interessant is dat bij het onderzoek van 1966 door JMW werd opgemerkt dat de toen gevonden cijfers vooral in de mediene waarschijnlijk zeer onvolledig waren. Aangezien wij weten dat juist uit de mediene onevenredig veel emigratie naar Israel heeft plaatsgevonden zou het goed kunnen dat de cijfers destijds wel degelijk klopten en dat de “zoekgeraakte” Joden in de mediene in veel gevallen de naar Israel vertrokkenen zijn.

5. Ondanks deze vier punten, die allen het aantal Joden in Nederland extra vergroten en ondanks de al eerder omschreven ophoging met 21% (de “vaderjoden”), is toch duidelijk dat het aantal Joden in Nederland tussen 1966 en 1997 is achteruit gegaan. Van 29.700 naar 26.855 zonder de ophoging van 21% en van 36.200 naar 32.490 met die ophoging.

Dat betekent dat de numerieke daling van de gemeenschap van Joden in Nederland die daar de Shoah meemaakten en hun nakomelingen in werkelijkheid sterker moet zijn geweest dan wordt verondersteld en nu respectievelijk ruim onder de 26.855 (enge definitie) of 32.490 (ruime definitie met inbegrip van “vaderjoden”) moet liggen.

IV Nederlandse Joden in het buitenland

In het JMW overzicht van december 1998 gaat Chris Kooyman opnieuw uit van het uit 1954 stammende cijfer 4.415 als het gaat om het vaststellen van het aantal Nederlandse Joden in het buitenland. Veel keus had hij ook niet, want betrouwbare cijfers waren niet beschikbaar. Hij gaat ervan uit dat net als in Nederland een derde van de oorlogsgeneratie in het buitenland nog in leven is en dat de na-oorlogse generatie bijna twee keer zo groot is als de oorlogsgeneratie. Hij komt zo tot de conclusie dat er in 1997 ongeveer 4.500 personen in het buitenland woonden. 1.500 van de oorlogsgeneratie en 3000 van de na-oorlogse generatie (waarvan er 1.600 tot de eerste na-oorlogse generatie horen). Hij merkt op dat in de periode 1954-1966 vrij zeker meer Nederlandse Joden zijn ge-emigreerd dan ge-immigreerd (=teruggekomen naar Nederland) en dat het aantal van 4.500 dus als een minimum moet worden beschouwd. Maar daar blijft het bij.

Vervolgens schat hij het totale aantal Nederlandse Joden in de wereld (ongeacht de vraag waar ze wonen) op 1 januari 1997 op 36.990 (voor het gemak: 37.000). Als we ervan uitgaan dat er -zoals eerder vastgesteld- 39.000 overlevenden waren in 1945 en dat het totale aantal volgens alle Nederlandse tellingen een dalende lijn vertoont dan zou een aantal van 37.000 Nederlandse Joden in de wereld wel eens acceptabel kunnen zijn.

Het probleem is echter dat het Nederlandse onderzoek erop is gericht een zo ruim mogelijke Joodse gemeenschap in Nederland vast te stellen en dus de factor emigratie onvoldoende serieus neemt. Wie de werkelijke emigratiecijfers in het onderzoek betreft kan niet anders dan tot de conclusie komen, dat een veel groter aandeel van die 37.000 Nederlandse Joden in het buitenland woont en een veel geringer aantal in Nederland.

V De emigratiecijfers.

Volgens het Centraal Bureau van de Statistiek in Nederland vertrokken ongeveer 4.500 Joden naar het buitenland tussen 1948 en 1954. Daarvan gingen er 3.000 naar andere landen dan Israel (vnl de Verenigde Staten) en 1.500 naar Israel. Als we ervan uitgaan dat een derde van de vertrekkers nog in leven is dan komen we op 1000 overlevenden, die vnl in de Verenigde Staten wonen, en een na-oorlogse generatie daar van 2000. Samen dus nog altijd 3000.

In hoeverre die cijfers juist zijn is (voorlopig) niet na te gaan. Opgemerkt moet alleen worden dat de golf van emigratie naar andere landen dan Israel zich voornamelijk beperkte tot die eerste tien jaren na de oorlog. In later jaren ging er nog wel eens iemand naar de VS of elders, maar er was geen sprake van de gestage stroom van enkele honderden per jaar, zoals dat met Israel het geval was. Dat is dan ook de reden waarom vooral de emigratie naar Israel volstrekt wordt onderschat. In die eerste jaren was ze immers volgens het CBS veel geringer dan die naar de VS, maar in later jaren (en juist die latere jaren zitten in geen enkel Nederlands onderzoek verdisconteerd) werd die achterstand ruimschoots ingehaald en zelfs omgekeerd. Bovendien is er geen sprake van dat de Nederlands Joodse populatie in Israel een numerieke achteruitgang vertoonde zoals dat in Nederland het geval was. Integendeel, het aantal Nederlandse Joden in Israel heeft zich in de loop der jaren gestaag uitgebreid.

VI De Israelische cijfers

De cijfers van het Nederlandse Bureau voor de Statistiek stellen vast dat tussen 1948 en 1954 ongeveer 1.500 Joden naar Israel emigreerden. Daar vallen de jaren 1944 – 1947 dus niet onder en de cijfers van de latere jaren zijn onvolledig. Om de gevolgen daarvan te illustreren zal ik dat voor de periode 1944-1947 per jaar hier laten zien.

In 1944 kwamen er vanuit Nederland 342 Joden in Palestina aan. 222 uitgewisselden uit Bergen-Belsen en 120 chaloetsiem, die na hun vlucht over de Pyreneeën op twee schepen, de Guine en de Nyassa, naar Palestina kwamen. In 1945 kwamen tenminste 100 immigranten illegaal uit Nederland aan. In 1946 kwamen op de illegale schepen, de Tel Chai, de Yagur, de Chayal Ha-Ivri en de Biryá samen 270 Joden uit Nederland aan (een deel werd teruggestuurd naar Cyprus maar kwam na verloop van tijd toch binnen). Bovendien was er in 1946 inmiddels ook legale aliyah die uit ongeveer 130 immigranten bestond. Samen dus 400 immigranten in 1946. Het aantal immigranten in 1947 is het grootste raadsel, maar na het vertrek van de Joodse Brigade uit Nederland kan worden aangenomen dat dit iets lager lag dan in 1946, laten we aannemen 350.

Voordat het CBS in Den Haag de emigratie-cijfers dus begon bij te houden waren al zeker 1.192 mensen vanuit Nederland naar Palestina vertrokken. Van deze groepen gingen er bovendien weinig terug.

In totaal bedroeg de emigratie naar Israel in de periode 1944-1954 dan ook tenminste 3000 personen. Daarmee komt het eerder gehanteerde na-oorlogse emigratiecijfer al op 6.000 inplaats van 4.415. Bovendien ging de helft van deze mensen naar Israel en niet een kwart of een derde zoals elders wel is beweerd.

Hoe desastreus de verdere vertekening is, die wordt veroorzaakt door het feit dat de emigratie-cijfers na 1954 nooit meer zijn bijgesteld, zou ik graag willen laten zien aan de hand van een voorbeeld dat ik toevallig in handen kreeg. Hiervoor verwijs ik naar de hierbij gevoegde stamboom van de Israelische Mossels (zie bijlage).

Voor de oorlog waren er vijf gezinnen Mossel van deze familie in Nederland (vijf broers). Twee gezinnen werden volledig uitgemoord. Van de drie overgebleven gezinnen bleven in gezin A drie kinderen verweesd achter. Gezin B en C bleven beiden in hun geheel gespaard. Uit gezin A gingen de drie kinderen op verschillende data naar Israel. De jongste ging in 1950 mee naar Israel met gezin B. Gezin C bleef in eerste instantie in zijn geheel achter in Nederland, maar de kinderen vertrokken zelf (op een na) later naar Israel. De jongste Mossel was na de oorlog geboren en vertrok eveneens naar Israel.

Als we nu bekijken hoe deze mensen door de Nederlandse tellingen zijn behandeld dan komen we tot het volgende overzicht:

De ouders uit gezin B, hun twee kinderen en twee kinderen uit gezin A zijn opgenomen in de telling van 1954 als onderdeel van de veronderstelde emigratie van 4.415 Joden vanuit Nederland. Daar is dus niets mis mee.

Uit gezin C ging echter in 1961 een volwassen geworden Mossel naar Israel. Hij is niet meer inbegrepen in de Nederlandse telling van 1 januari 1966, maar hij is door de Nederlandse tellingen ook niet inbegrepen in het emigratiecijfer, want dat bleef steeds gehandhaafd op het niveau van 4.415. Hij komt dus in de Nederlandse telling met zijn kinderen niet ten voordele van de Nederlandse Joodse gemeenschap, maar hij wordt volkomen onterecht ook niet meegeteld ten goede van de Nederlands-Joodse gemeenschap in Israel.

Nog ernstiger wordt de vertekening met de aliyah van een Mossel uit gezin A en een Mossel uit gezin C na 1 januari 1966. Deze Mossels worden met hun nageslacht opgenomen in de huidige tellingen in ... Nederland (!) en komen dus geheel ten goede aan de Joodse gemeenschap in Nederland, terwijl ze in werkelijkheid in Israel wonen. Hetzelfde geldt voor de laatste Mossel die uit gezin C in 1976 op aliyah ging. Dit is de enige die niet behoort tot de oorlogsgeneratie.

In Nederland wonen momenteel een achtergebleven Mossel uit gezin C (zonder kinderen) en een teruggekeerde Mossel uit gezin B met niet-Nederlandse man en in Israel geboren zoon. Alle andere kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen van de vooroorlogse Mossel-gezinnen wonen in Israel. Een is inmiddels overleden maar er behoren er nog altijd vijf tot de oorlogsgeneratie. Een is, zoals we al zagen, van de na-oorlogse generatie.

De Nederlandse manier van tellen onttrekt in de eerste plaats 23 personen aan de gemeenschap in Israel. Bovendien zijn er van die 23 in totaal 10 toegevoegd aan de Nederlandse telling. Het verschil in deze ene familie bedraagt dus al 33 personen, geheel ten onrechte in het voordeel van Nederland. Omdat het gaat om jonge mensen en er nog een enorm potentieel in de eerste na-oorlogse generatie zit, moet worden aangenomen dat het verschil in gezinnen die ongeveer 10 jaar ouder waren toen de oorlog begon en die na 1954 op aliyah gingen nog veel groter is.

Zoals de meeste Nederlands-Joodse gezinnen in Israel kwamen de Mossels uit de kern van de Joodse gemeenschap en behoorden ze tot de groep van direct vervolgd.

VII De Israelische volkstelling van 1995

Volgens de in Israel gehouden volkstelling van 1995 woonden er toen 12.300 Nederlanders in Israel (mannelijke en vrouwelijke oliem en hun kinderen. Hierin zijn ook begrepen de kinderen van slechts een Nederlandse ouder, ongeacht de vraag of de vader of de moeder Nederlands is). 5% van deze groep is niet-Joods. In totaal komen we dus op 11.685 Nederlandse Joden in Israel. Daarvan waren er 200 - 300 nog in leven, die behoorden tot de groep van mensen die al in 1940 in Palestina woonden. Daartegenover staat dat er aan het cijfer van 11.685 twee veel grotere groepen ontbreken, die in Nederland wel zijn meegeteld: de Duitse Joden of statenlozen (1) en de kleinkinderen en achterkinderen van immigranten (2).

1. Volgens de gegevens van de Jewish Agency vertegenwoordiger in Amsterdam in 1946 bestond 40% van de emigranten en van de mensen die zich voor emigratie meldden uit statenlozen. Onlogisch was dat niet, want deze mensen waren niet welkom in Nederland. Een deel van hen was bovendien als chaloets naar Nederland gekomen en altijd van plan geweest door te reizen naar Palestina. Ook in 1944 bevonden zich heel veel statenlozen onder de immigranten. De meeste uitgewisselden uit Bergen-Belsen waren statenloos en datzelfde kan gezegd worden over de twee schepen met chaloetsim die in dat jaar aankwamen. Aangenomen kan worden dat van de ruim 1000 immigranten uit Nederland tussen 1944 en 1947 minstens 40% tot de helft statenloos was. Ook in later jaren zijn nog Duitse Joden/statenlozen vanuit Nederland naar Israel gekomen. Behalve dat zij net als Nederlandse Joden de Shoah meemaakten in Nederland is een deel van hen ook na de aliyah verder vernederlandsd. Zij trouwden soms met Nederlandse Joden, spreken Nederlands en zitten in de besturen van Nederlands Joodse organisaties in Israel. Terwijl ze als ze in Nederland waren gebleven in alle tellingen zouden zijn meegeteld is dat niet het geval in de Israelische tellingen. Het aantal van 11.685 Nederlandse Joden in Israel moet dus in ieder geval worden opgehoogd met deze groep en hun nakomelingen. Dat aantal overtreft zeker het aantal mensen dat in 1940 al in Palestina woonde.

2. In de Israelische telling zijn behalve de Nederlandse oliem zelf alleen hun in Israel geboren kinderen inbegrepen. Een deel van deze in Israel geboren kinderen zijn kinderen van na de oorlog geboren oliem en zij zijn dus kleinkinderen van overlevenden. De kleinkinderen van de overlevenden die zelf op aliyah waren gekomen zijn echter niet in de telling inbegrepen en evenmin de achterkleinkinderen van de totale groep overlevenden. De Nederlands Joodse gemeenschap in Israel zou als zij op de zelfde manier werd geteld als die in Nederland ook om deze reden uitkomen op een aantal dat beduidend hoger ligt dan de 11.685 getelden.

Om ter illustratie bij de Mossel-stamboom als voorbeeld te blijven: in de Israelische telling van 1995 zijn 6 Mossels meegeteld als oliem: twee nog in leven zijnde kinderen uit gezin A; een in Israel gebleven kind uit gezin B en drie nog in leven zijnde kinderen uit gezin C. Verder zijn de kinderen van deze oliem meegeteld: in totaal 17. Maar de volgende generatie van 14 kleinkinderen is niet inbegrepen. Opnieuw wil ik hierbij opmerken dat het hier om jonge mensen gaat met nog een ruim potentieel in de kleinkinder-generatie. Bij oudere oliem, die jonge volwassenen waren

in 1945, is het aantal kleinkinderen vaak veel groter en is tevens reeds sprake van achterkleinkinderen.

Op grond hiervan moet worden vastgesteld dat het getal 11.685 een te laag aantal is en dat de Nederlands-Joodse gemeenschap in Israel, indien zij op dezelfde manier was geteld als die in Nederland (met inbegrip van statenlozen/Duitse Joden en met inbegrip van kleinkinderen en achterkleinkinderen), hoogst waarschijnlijk was uitgekomen op rond de 15.000 personen.

VIII Het aantal nu nog levende overlevenden

In Nederland bestaat geen zekerheid over het aantal nu nog in leven zijnde overlevenden van de Shoah. Hun aantal werd door JMW in 1998 geschat op 9.315, een derde van het aantal in 1966 getelden (met inbegrip van de gemengd gehuwden). Met de ophoging van 21 % kwam men zelfs op 11.271 personen. Het aantal nog in het buitenland levende Joden van de oorlogsgeneratie, dat niet in dit cijfer was opgenomen, werd geschat op slechts 1.500.

Ook bij deze getallen doen zich echter ernstige vertekeningen voor die vooral worden veroorzaakt door de verwaarlozing van de factor emigratie in de Nederlandse tellingen en ook hier zijn de Nederlandse cijfers te hoog en de buitenlandse te laag.

We stelden al vast dat de emigratie tussen 1944 en 1954 geen 4.415 maar 6.000 moet hebben bedragen. Als we uitgaan van de door JMW gebruikte stelling dat een derde van de oorlogsgeneratie nog in leven is dan betreft het 1.000 mensen in Israel en 1.000 elders in de wereld. Uit de Israelische volkstelling van 1995 bleek echter, dat het aantal van deze leeftijdsgroep in Israel, na aftrek van degenen die al in 1940 in Palestina woonden, tussen de 2.000 en 2.200 ligt.

Daar zijn de Duitse Joden/statenlozen opnieuw niet bij inbegrepen. Als dezen 40% van de aliyah tussen 1944 en 1954 uitmaakten en van die groep opnieuw een derde nog in leven zou zijn dan moet het cijfer van ongeveer 2.100 worden opgehoogd met 400 (Duitse Joden)= 2.500. Daar zijn tussen 1995 en 2000 zeker nog mensen bijgekomen ten gevolge van het fenomeen dat gepensioneerde Nederlandse Joden van deze generatie zich op latere leeftijd alsnog in Israel vestigen bij hun eerder vertrokken kinderen.

Volgens de Nederlandse telling bestond het aantal overlevenden in het buitenland uit 1.500 en omdat men ervan uitging dat slechts maximaal een derde van dat aantal in Israel zat, bedraagt het aantal slachtoffers in Israel volgens de Nederlandse telling slechts 500. Het verschil van tenminste 2.000 met de werkelijke cijfers wordt veroorzaakt door onderschatting van de aliyah voor 1954 en opnieuw **door het bij Nederland meetellen van mensen die in werkelijkheid naar Israel waren verhuisd.** Het Nederlandse cijfer is dus opnieuw enkele duizenden te hoog.

Dat cijfer is eveneens te hoog omdat het op de telling van 1966 werd gebaseerd en niet op het aantal van 25.000 tot 26.000 overlevenden van direct na de oorlog. Er zijn dus immigranten naar Nederland tot 1966 bij inbegrepen (geen Israëliërs maar honderden anderen). Verder zijn ze gebaseerd op een berekening via de criteria van algemeen Nederlandse sterfte- en geboortecijfers, die veel gunstiger zijn dan de Joodse en tenslotte werden ze nog eens opgehoogd met de inmiddels bekende 21%.

Dat laatste trekt de verhouding scheef in het nadeel van de werkelijk met deportatie bedreigden die in Israel in deze generatie de overgrote meerderheid vormen terwijl ze in Nederland na de oorlog slechts 67% van het totale aantal overlevende Joden uitmaakten.

Het aantal overlevenden van degenen die daadwerkelijk aan deportaties blootstonden bedroeg 26.000. Als daarvan nu nog een derde zou leven dan gaat het nu om 8.667 personen. Van die 8.667 nu nog levende slachtoffers van de deportaties wonen er 1.000 elders in de wereld en 2.500 in Israel. Op die manier uitgerekend bestaat het aantal overlevenden in Nederland momenteel uit de rest, nl. 5.167 personen. De verhouding tussen de drie groepen is dan 11,5%, 29% en 59,5%.

Hiermee beweer ik niet dat het fout is om in Nederland die 21% weer bij de gemeenschap te betrekken en hulp te bieden, maar alleen, dat bij het uitrekenen van de verhouding tussen de verschillende gemeenschappen in verband met oorlogsgelden moet worden uitgegaan van gelijke criteria. **Iedereen kan begrijpen dat het niet zo kan zijn dat de mensen die de oorlog overleefden omdat ze niet blootstonden aan deportaties nu -door hun hoge percentage in de survivors gemeenschap in Nederland en ongeacht of ze wel of niet belangstellend zijn in de Joodse gemeenschap- bepalend worden voor het uitkeren van een drastisch lager bedrag ten bate van mensen die wel blootstonden aan de deportaties.**

Slotopmerkingen

We kwamen tot de conclusie dat het door JMW genoemde aantal van 37.000 Joden in de wereld, die samen de groep van nu nog levende overlevenden en hun nakomelingen vormen, een acceptabele veronderstelling is. Daarmee hebben we de hierboven bekritiseerde ophoging van 21% gewoon ge-accepteerd om tegemoet te komen aan de realiteit in Nederland.

Waar het nu dus vooral om gaat is de verhouding tussen de Nederlandse en de Israelische cijfers en als het ware de onderlinge verdeling van die 37.000 personen. Het is daarbij zeker, dat in Nederland voortdurend een natuurlijke afname van de Joodse bevolking plaatsvond, terwijl in Israel sprake is van een toename. De afname van de Joodse bevolking in Nederland **blijkt uit de Nederlandse cijfers zelf** ondanks het feit dat we konden vaststellen, dat die cijfers om uiteenlopende redenen zelfs nog te hoog moeten zijn. Omdat in de Nederlandse tellingen met de emigratie onvoldoende rekening is gehouden komt die emigratie nergens tot zijn recht. In werkelijkheid kunnen mijns inziens de Nederlandse Joodse overlevenden en hun afstammelingen in Israel veilig worden geschat op een bevolking van 15.000 zielen.

Aangezien veel van deze mensen duidelijk in Nederland zijn meegeteld terwijl ze in werkelijkheid in Israel wonen kan alleen inzicht in de verhoudingen worden verkregen door het getal 15.000 af te trekken van het totaal. Bovendien moeten daar nog 3.000 elders wonenden van worden afgetrokken. We komen dan tot 37.000 min 15.000 min 3.000 = 19.000 Joden in Nederland (zonder de Israeliers).

Op grond van deze berekening woont van de oorspronkelijke gemeenschap met inbegrip van de “vader-joden” nog 51,5% in Nederland, 40,5% in Israel en 8% elders.

Bronnen

“Berekening Aantal Nederlandse Joden” door Chris Kooyman, JMW (twee bladzijden tellende fotocopie, December 1998).

De Joden in Nederland na de tweede wereldoorlog. Een demografische analyse. Dit is de analyse van het in 1954 gehouden onderzoek. Commissie voor Demografie der Joden in Nederland, (Amsterdam, 1961).

Gegevens uit de Israelische Volkstelling van 1995, ter beschikking gesteld door Dr Jona Schellekens.

Immigratie en Emigratiecijfers van Nederlanders en niet-Nederlanders naar en vanuit Israel naar geslacht, 1948-1993. Centraal Bureau voor de Statistiek. Met dank aan Chris Kooyman die me deze cijfers in 1998 reeds toefaxte.

“Expectations and Realities of Dutch Immigration to Palestine/Israel After the Shoah”, door Chaya Brasz, in: *Jewish History*, Vol 8, Nos 1-2, (Haifa University Press, 1994).

Juni00/platform/demografie final version